

Marian Zdzisław Stepulak

Rola wychowawcza książki w procesie rozwoju osobowego małego dziecka zdrowego i niepełnosprawnego

Scientific Bulletin of Chełm - Section of Pedagogy nr 1, 29-40

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROLA WYCHOWAWCZA KSIĄŻKI W PROCESIE ROZWOJU OSOBOWEGO MAŁEGO DZIECKA ZDROWEGO I NIEPEŁNOSPRAWNEGO

MARIAN ZDZISŁAW STEPULAK

Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie (Poland)

ABSTRACT: *Personality development of man involves permanent education and development of all spheres of development units in all its development stages. A particular importance of early childhood and preschool should be noted. It seems that the child's contact with the book determines especially the development of the intellectual sphere. In fact, however, it is different because the book not only develops, the intellect of a child, but such areas as: development: emotions and feelings, the sphere of social, aesthetic, moral, religious and spiritual. As a result, all the spheres determine the overall personal development of a child, making it easier to reach an adult psychological maturity. Children's literature, as well as bibliotherapy are a key factor in the personal development of both healthy children and children with disabilities*

KEY WORDS: *book, child development sphere, bibliotherapy, personal development*

Wychowanie jest procesem natury pedagogicznej, które posiada specyficzne cechy:

- Odbywa się ono w warunkach społecznych instytucji oświatowo-wychowawczych.
- Jest realizowane przez fachową kadrę pedagogiczną.
- Ma celowy, planowy i systematyczny charakter.
- Jest skierowane na zabezpieczenie wszechstronnego rozwoju wychowanków, ich cech narzędziowych i motywacyjno-wartościowych⁸¹.

Celem tego artykułu jest zwrócenie szczególnej uwagi na wyeksponowanie roli książki w procesie rozwoju osobowego małego dziecka zdrowego i niepełnosprawnego. „Środkami wychowania lub nauczania są przedmioty środowiskowe albo sytuacje życiowe, specjalnie włączone w proces pedagogiczny. Środkami wychowania mogą być: literatura piękna, prasa, kino, teatr, muzeum, sport, słowo, praca, przedmioty kultury i natury. Do środków nauczania zaliczamy: podręczniki, repetytoria, mapy, tabele, modele do celów szkoleniowych, warsztaty itd.”⁸².

Literatura dziecięca jest nie tylko wymiarem wychowania, ale również specyficzną formą sztuki. Mówi się, że integralną częścią sztuki jest miłość nie tylko do danego układu treści, ale

⁸¹ Cf. M. Smelański, *Charakterystyka wychowania jako procesu pedagogicznego*, „Kultura i Wychowanie” 2011, nr 1 (1), s. 173.

⁸² *Ibidem*, s. 175.

także do samego aktu czytania czy oglądania. „Piękne jest to, czego samo oglądanie się podoba” – stwierdzał św. Tomasz z Akwinu – „Nie można więc tworzyć kultu piękna w oderwaniu od człowieka, skoro piękno jest integralną częścią jego aktów. Musimy pamiętać, że piękno sztuki nie jest ani realnym bytem, ani tym bardziej człowiekiem czy Bogiem”⁸³.

Wiele badań pedagogicznych i psychologicznych wyraźnie wskazuje, ile małe dziecko zyskuje poprzez systematyczny kontakt z książką szczególnie w formie baśni i bajki. Możliwości wychowawcze literatury dziecięcej są bardzo duże – o wiele większe niż w przypadku osób dorosłych. Dziecko bowiem przejawia większe skłonności do naśladownictwa, identyfikowania się z postaciami literackimi, szybkim i intensywnym rozwojem mowy, pamięci i myślenia, aktywnością poznawczą i zabawową, wrażliwością moralną, emocjonalną i uczuciową oraz intensywnością w poznawaniu i doświadczaniu otaczającego je świata⁸⁴.

W tym kontekście szczególna uwaga w artykule zostanie zwrócona na problem wychowania małego dziecka poprzez książkę oraz rozwój osobowy małego dziecka zdrowego i wymagającego pomocy biblioterapeutycznej.

WYCHOWANIE MAŁEGO DZIECKA POPRZEZ KSIĄŻKĘ

Rozwój dziecka w niemowlęcym, ponimowlęcym, ale zwłaszcza w wieku przedszkolnym, w znaczącym stopniu następuje poprzez relacje z książką. Książka bowiem ubogaca wrażenia, przeżycia emocjonalno-uczuciowe, uczy mowy ojczystej, wzbogaca jego słownik oraz zainteresowania. Tekst książki dziecko poznaje w sposób pośredni, poprzez opowiadanie, recytację oraz czytanie. Istotny jest dobór książki dla dziecka pod kątem kształtowania jego wyobraźni, a także uczuć i postaw moralnych. W wyobraźni dziecka wszystko staje się realne i możliwe do spełnienia. Książka o tematyce dziecięcej dodatkowo ćwiczy jego wyobraźnię. Stanowi również ważny fundament w procesie kształtowanie moralności. Odbywa się to w atmosferze cudowności, magii i fantazji jakże dziecku bliskiej. Słuchając baśni, dziecko poprawia swoją percepcję i sprawność sensoryczną. „W baśni dziecko znajduje jednoznaczny świat, jednoznaczny podział na dobro i zło, sprawiedliwe i niesprawiedliwe. Ceni się dobroć, pracowitość, odwagę; potępia chciwość, skąpstwo, lenistwo i tchórzostwo. Problemy dobra i zła są przedstawione w zrozumiały dla dzieci sposób.

⁸³ P. Jaroszyński, *Dramat życia moralnego*, Warszawa 1997, s. 30.

⁸⁴ Cf. R. Piskorz, *Rola książki w wychowaniu dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym*, in: *Edukacja wczesnoszkolna w zmieniającej się rzeczywistości*, ed. P. Mazur, E. Miterka, Chełm 2011, s. 104.

Oceniając postawy bohaterów – przedszkolaki uczą się wartościowania. Widzą, że zło jest zawsze ukarane, a dobro wynagradzane. Dzięki temu baśń uczy optymizmu, zachęca do walki z przeciwnościami, dostarcza pozytywnych wzorów. Baśń posiada ogromne znaczenie w kształtowaniu się pełnej osobowości dziecka⁸⁵.

Warto zwrócić uwagę, że dzieci z natury lubią się śmiać, chociaż są jeszcze labilne emocjonalnie. Humor zawarty w dziecięcej literaturze napełnia dziecko optymizmem i zadowoleniem, uczy równowagi i wartościowania poszczególnych zjawisk. Dzieci bawią się rytmem i rymem, melodią wiersza, powtarzaniem słów, chociaż bez odniesienia do ich znaczenia. „Poezja działa na psychikę dziecka–odbiorcy za pośrednictwem wzbudzanych przeżyć emocjonalnych. Uczucia wywołane przez utwór pobudzają aktywność poznawczą, stają się bodźcem do stawiania pytań i dążeń do ich rozstrzygnięcia. Poezja dostarcza dziecku wielu wrażeń, wzruszeń i przeżyć. Staje się ona ważnym elementem kształtowania wyobraźni i postawy twórczej dziecka⁸⁶.

Dziecko uczestniczy w odbiorze utworu poprzez kreowanie postaci bohaterów, ich kolei życiowych. Swoje doznania wyraża w formie zabawy, ruchu, śpiewu, ekspresji słownej i plastycznej. Książka przyspiesza proces rozwoju i doskonalenia mowy dziecka w aspekcie gramatyki i dźwięku, wzbogaca słownik dziecięcy i doskonali poziom jego komunikacji ze środowiskiem społecznym. Uczenie dziecka wczuwania się w losy bohaterów powoduje powstawanie pierwszych przejawów postawy empatycznej. Zainteresowanie prozą zawartą w literaturze dziecięcej pojawia się nieco później w rozwoju osobowym dziecka. Zależy to bowiem od postępów dziecka w dziedzinie dojrzałości intelektualnej, ale także emocjonalno-uczuciowej.

Istotną rolę w recepcji utworów literackich u dzieci odgrywają ilustracje utworów. Dzięki ilustracjom dziecko korzysta z książki bez pomocy swoich rodziców. „Podstawowe zadania ilustracji to przede wszystkim pomoc w głębszym przeżywaniu dzieła literackiego oraz wprowadzanie dziecka w świat sztuki. Ilustracja rozwija wszelkie dyspozycje psychiczne: spostrzeganie, wyobraźnię, myślenie, wzbogaca przeżycia uczuciowe, rozszerza wiedzę o świecie, rozbudza zainteresowania. Wielką rolę odgrywają ilustracje, pomagając dziecku w tworzeniu wyobraźni i ich utrwalaniu. Małe dziecko nie rozporządza jeszcze dużym zasobem wyobrażeń, toteż oczekuje pomocy od ilustracji. Pragnie, aby wszystko o czym jest mowa w tekście, było narysowane. Wraz z wiekiem potrzeba ta staje się mniej natarczywa⁸⁷. Dzieci

⁸⁵ www.przedszkole.kroscienkowyzne.eu, (dostęp: 28.04.2016).

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

w wieku 3-4 lat potrafią nazwać i wyliczyć przedstawione na ilustracji przedmioty i postacie. Natomiast dzieci starsze zwracają również uwagę na aktywność i wykonywane czynności. Ilustracje oddziałują także na świat emocji i uczuć małego dziecka. Obraz poszerza zasób wiedzy o otaczającym świecie. Dziecko bowiem poznaje nieznaną mu do tej pory informację z obszaru przyrody, geografii świata, życie różnych narodów oraz zdobycze współczesnej techniki. To wszystko kształtuje adekwatną osobowość małego, rozwijającego się dziecka. „Kontakt z książką i ilustracją książkową aktywizuje myślenie, procesy porównywania, analizowania, szukania przyczyn i skutków wyciągania wniosków, tworzenia elementarnych pojęć, sprzyja ćwiczeniom pamięci, uwagi i skomplikowanych operacji myślowych. Piękna książka nie tylko uczy myśleć i mówić – w równym stopniu wpływa na sferę emocjonalną dziecka. Świadczy o tym, między innymi, jego niezmiennie żywa reakcja, kiedy słucha opowiadania, śmieje się i płacze, nieruchomieje w momentach napięcia. Ma to doniosłe znaczenie w dziedzinie wychowania społecznego. Książki, ukazując wzory społecznych stosunków, postępowanie bohaterów w określonych sytuacjach, pomagają lepiej zrozumieć innych ludzi. Dzieci chętnie identyfikują się z ulubionymi postaciami z książek. Nauczyciele, operując tymi przykładami, kształtują postawy opiekuńcze dzieci wobec przyrody, młodszych kolegów, rodzeństwa, uczą zasad życia w zespole. W książkach znajdujemy przykłady miłości do rodziców i najbliższych. Książki przedstawiają wartość i piękno ludzkiego trudu”⁸⁸.

Książka dla małego dziecka powinna spełniać kilka zasadniczych funkcji, jak:

- wychowawcza – która polega na promowaniu pożądanych społecznie postaw wobec innych dzieci, wychowawców oraz rodziców, powinna też uczyć zasad optymalnego współżycia w grupie,
- edukacyjna – dostarcza bodźców do rozwoju intelektualnego,
- profilaktyczna – zapobiega trudnościom w funkcjonowaniu dziecka w grupie przedszkolnej,
- terapeutyczna – wspomaga proces rozwiązywania powstałych trudności⁸⁹.

Szczególnie interesująca może być terapeutyczna funkcja książki, zwłaszcza baśni i bajki. Wielu psychoanalityków twierdziło, iż baśnie są wręcz ideałem literatury dziecięcej, ponieważ proponują dziecku takie obszary wyobraźni, których nie odkryłyby same. Baśnie przywołują głębokie wspomnienia z przeszłości. Stymulują i wzmacniają fantazję dziecka, dają mu nadzieję na teraźniejszość i przyszłość. W baśni pojawia się inny walor terapeutyczny

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Cf. R. Piskorz, op. cit., s. 106.

w postaci symboliki, tkwiącej w sugestii, iż czytając, przemierzamy pewną drogę. Baśń bowiem zaczyna się słowami: „Dawno, dawno temu...”, a kończy – „i żyli długo i szczęśliwie”. Warto dodać, iż po uwzględnieniu czterech kryteriów podziału metod czy technik terapeutycznych w zastosowaniu baśni, można wymienić:

- podejście naiwne i intuicyjne,
- psychodynamiczną interpretację symboli i motywów,
- wykorzystanie baśni jako rodzaju terapii zabawą,
- tworzenie baśni⁹⁰.

Nie mniej ważną rolę w literaturze dziecięcej odgrywa bajka, która zwykle kończy się moralną nauką o ogólnym charakterze. „Bajka to historia fikcyjna, ale czasem bardzo realna. Bajka to wspomnienie opowiadań z dzieciństwa, czasami opowiadanie ich na nowo, ale mające znaczenie dla dzisiejszego życia. Bajka to historia zamknięta w książce, i to nie w zwykłej książce (...) Metafora, bajka, baśń, mit, opowiadanie, historia i w końcu książka mają swoje miejsce w praktyce terapeutycznej od dawna”⁹¹. Z obszarem działem terapeutycznych wiąże się zatem zagadnienie poprawy stanu czytelnictwa nie tylko u dzieci, ale również u osób dorosłych.

I. Gejgušová – odwołując się do czeskich doświadczeń w zakresie rozwoju czytelnictwa wśród dzieci – stwierdza m.in.: „Przeprowadzone badania jednoznacznie potwierdziły, że wpływ szkoły na rozwój czytelnictwa dzieci jest zasadniczy i nie podlega dyskusji, przypuszczam, że w chwili obecnej stale rośnie. Żyjemy w czasach, kiedy generacja rodziców dzisiejszych uczniów szkół podstawowych tworzy populację, u której już doszło do osłabienia aktywności czytelniczych z powodu dostępności nowych mediów, które w walce z książką albo całkowicie zwyciężyły, albo przynajmniej uzyskały przewagę. W szkołach podstawowych przybywa dzieci, które nie otrzymują w domu wystarczającej zachęty do rozwoju czytania, ewentualnie – te zachęty słabną i dotychczasową rolę rodziny musi przejąć szkoła, wykwalifikowani nauczyciele, a w pierwszej kolejności nauczyciele języka ojczystego”⁹².

Można pójść jeszcze dalej i stwierdzić, iż bardzo ważną kwestią w ogólnym rozwoju dziecka jest wychowanie poprzez sztukę. Zostały nawet wypracowane pewne koncepcje, jak:

⁹⁰ Cf. M. Owczarek, *Terapeutyczna rola baśni w nowoczesnym kształceniu wczesnoszkolnym*, in: *Edukacja wczesnoszkolna w zmieniającej się rzeczywistości*, ed. P. Mazur, E. Miterka, Chełm 2011, s. 116.

⁹¹ O. Handford, W. Karolak, *Bajka w twórczym rozwoju i arteterapii*, Łódź 2009, s. 6.

⁹² I. Gejgušová, *Udział szkoły w rozwoju czytelnictwa u dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, in: *Pedagogika wczesnoszkolna wobec zmieniających się kontekstów społecznych*, ed. M. Magda-Adamowicz, I. Kopaczyńska, t. 1, Toruń 2014, s. 12.

1. nurt optymistyczny, który zakłada, że sztuka jest wielką kreacją. Jego podstawę stanowią utopijne sądy o wielkości i uniwersalności estetycznych ideałów, a jego twórcą jest Platon;
2. nurt pesymistyczny, w którym sztukę traktuje się jako ucieczkę od świata i życia;
3. nurt, wedle którego sztuka to swoiste ludzkie działanie⁹³.

Właśnie ten ostatni nurt dawał szansę wprowadzania możliwości ruchu i zmian. Zwracał też szczególną uwagę na doznania o charakterze doraźnym, m.in.: happening, teatr eksperymentalny – które wzmacniają przeżywanie terażniejszości. Należy podkreślić, iż kształtowanie środowiska kulturowego, czyli praca nad daną zbiorowością społeczną, która z kolei oddziałuje na jednostkę, w tym przypadku na małe dziecko wydaje się szczególnie ważne, zwłaszcza w kontekście społeczeństwa informatycznego i popularnej kultury⁹⁴.

W terapii małego dziecka jedną z form pomocy jest biblioterapia. Pojęcie to pochodzi od słowa *biblion* – «książka» oraz *therapeuo* – «leczyć». Zostało użyte po raz pierwszy w 1916 roku przez S.M. Crothersa. W kręgach anglojęzycznych pojęcie biblioterapii rozumiane jest jako *reading therapy* («terapia poprzez czytanie»). Biblioterapia jako metoda pojawiła się także w Polsce w latach 30. XX wieku. We współczesnej pedagogice biblioterapię definiuje się jako proces o charakterze edukacyjnym, w którym pacjent uczy się sposobów radzenia sobie w trudnej dla siebie sytuacji⁹⁵. Efektem końcowym takiej terapii jest ukształtowanie u dziecka adekwatnych postaw społecznych. Można wyróżnić następujące rodzaje terapii poprzez czytanie:

- Biblioterapia klasyczna – jest ona przeznaczona dla osób bez zaburzeń emocjonalnych i somatycznych.
- Biblioterapia kliniczna – ma charakter psychoterapii, stosowana w celu uzyskania przez pacjenta wglądu w uczucia i doznania.
- Biblioterapia instytucjonalna – polega na aplikowaniu informacji o dolegliwościach cierpiącej osoby oraz jego relaksacji⁹⁶.

W nowoczesnej biblioterapii bardzo ważne znaczenie mają takie elementy, jak: niedyrektywność, otwartość oraz rozumienie. Wszystkie te cechy stanowią fundament w pracy

⁹³ Cf. A. Ungeheuer-Gołąb, *Wychowanie przez sztukę w edukacji literackiej dziecka*, „Chowanna”, 2011, t. 1 (36), s. 152.

⁹⁴ Cf. M. Wołosz, *Rola szkół artystycznych w kształtowaniu środowiska kulturowego Bytomia*, „Chowanna” 2013, t. 2 (41), s. 326.

⁹⁵ Cf. E.J. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków 2014, s. 110.

⁹⁶ Cf. *ibidem*, s. 112.

terapeutycznej z małym dzieckiem⁹⁷. Współcześnie żyjemy w świecie, który kwestionuje wszelkie autorytety osobowe. Książka zaś przywraca u małego dziecka wiarę we wzniósłe wzorce osobowe. „Role wzorców osobowych, czy bohaterów, mogą pełnić osoby konkretne, z którymi się stykamy, a które żyły w przeszłości lub na kartach baśni, podań, opowiadań, nowel, opowieści, powieści. Bohater dziecięcy towarzyszy dziecku a potem uczniowi przez wiek edukacji szkolnej w lekturach, z tą tylko różnicą, że nie zawsze odpowiada wiekowi czytelnika danej klasy, bo jest niemożliwe”⁹⁸.

Recepcja konkretnego bohatera nierozzerwalnie wiąże się z osobowością nauczyciela czy wychowawcy, sposobu analizy i interpretacji danej lektury, a także percepcji samego ucznia. Należy zatem postać bohatera (autorytetu) przybliżyć świadomości małego dziecka⁹⁹.

Wydaje się, iż wychowanie małego dziecka jest jedynie pewnym aspektem, czy też wymiarem holistycznie pojmowanego wychowania osobowego, ma ono jednak fundamentalne znaczenie w ostatecznym kształcie osobowości i funkcjonowania człowieka jako osoby.

ROZWÓJ OSOBOWY MAŁEGO DZIECKA ZDROWEGO I WYMAGAJĄCEGO POMOCY BIBLIOTERAPEUTYCZNEJ

Książka dla małego dziecka, ale także dla osoby dorosłej, stanowi bogate przeżycie estetyczne w przestrzeni edukacyjnej. W czasach współczesnych proces edukacyjny wydłużył się w czasie. „Przeżycie estetyczne, odnosząc się do tego, co bliższe ideałowi, co lepsze, piękniejsze i doskonalsze, skłania osobę do podążania ku swemu najlepiej pojętemu dobru (...) literatura rozwija zdolności poznawcze i mocą refleksji ustanawia sensowne relacje intra- i interpersonalne; poezja wyzwala intuicję i przenosi w świat wartości wyższych, spełniając odwieczne tęsknoty duszy za miłością i nieskończonością”¹⁰⁰.

Wydaje się, iż wychowanie estetyczne nie jest należycie doceniane w procesie osobowego wychowywania małego dziecka. „Piękno doznawane w przeżyciach estetycznych dzieł sztuki (literatura) pełni wobec swego odbiorcy bardzo ważną funkcję. Wyróżniając się najwyższym stopniem i zakresem oddziaływania, uczy trafnego wartościowania i sensownego zaspokajania wyższych potrzeb duchowych”¹⁰¹.

⁹⁷Cf. A. Bautsz-Sontag, *Narracje towarzyszące – interpretujące oraz wychowawcze w procesie biblioterapeutycznym*, „Chowanna” 2013, t. 2 (41), s. 162.

⁹⁸ K. Mielnik, *Recepcja bohatera lektury szkolnej wśród uczniów szkoły podstawowej*, in: *Problemy czytelnictwa uczniów*, ed. K. Smużniak, Legnica 1990, s. 60.

⁹⁹ Cf. ibidem, s. 61.

¹⁰⁰ Cf. J. Lach-Rosocha, *Przeżycie estetyczne w wychowaniu człowieka jako osoby*, in: *Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania*, ed. B. Żurkowski, Kraków 2011, s. 16.

¹⁰¹ Ibidem, s. 18-19.

Dzieci, szczególnie niepełnosprawne, osiągają widoczne efekty, kiedy korzystają z oferty szeroko rozumianej edukacji kulturalnej. Warto jednak zauważyć, iż stan tej edukacji w Polsce jest stosunkowo niski. „Niezadawalający jest poziom oddziaływań podstawowych instytucji odpowiedzialnych za edukację kulturalną – szkoły i rodziny. Poziom edukacji kulturalnej obniża się poprzez ograniczenie liczby godzin przedmiotów artystycznych w szkołach niewielką liczbę zajęć pozalekcyjnych, niskie kompetencje kulturalne wielu nauczycieli, a także brak współpracy szkół z instytucjami kultury. Również telewizja nie spełnia swoich zadań w zakresie edukacji kulturalnej”¹⁰².

Bardzo istotnym rodzajem edukacji kulturalnej jest edukacja literacka. Jej głównym celem jest kształtowanie umiejętności wykorzystania dydaktycznego tak zwanej literackości. Chodzi tutaj o to, czy określony tekst przynależy do sztuki literackiej. Do istotnych zadań edukacji literackiej należy:

- Kształcenie kompetencji w zakresie doboru tekstów literackich.
- Rozwijanie umiejętności analizy utworu literackiego.
- Autorefleksja prowadząca do tworzenia sądów, uogólnień i zobiektywizowanych ocen postępowania bohaterów literackich.
- Stymulowanie pełnej recepcji dzieła literackiego.
- Kształtowanie umiejętności rozumienia i przeżywania treści literackich¹⁰³.

Należy nadmienić, iż współcześnie stosowana biblioterapia – odnosząca się zarówno do dzieci sprawnych, jak i niepełnosprawnych – ma za zadanie kształtować holistycznie pojmowany rozwój osobowy dzieci. Przykładem tego jest wyróżnienie następujących celów biblioterapii:

- zmiana nastroju,
- pobudzenie wyobraźni,
- rozwój potrzeby czytania,
- rozwój procesów poznawczych,
- kształtowanie postawy moralnej, prospołecznej,
- wypełnienie czasu wolnego,
- wyrównywanie poziomu kulturowego,
- budowanie poczucia ładu i piękna,
- pokonanie poczucia samotności i izolacji społecznej,

¹⁰² U. Lewartowicz, *Pozalekcyjna edukacja kulturalna w teorii i praktyce*, Lublin 2015, s. 31.

¹⁰³ Cf. *ibidem*, s. 48.

- wzmocnienie wiary we własne możliwości,
- redukcja stresu będącego następstwem choroby, hospitalizacji czy niepełnosprawności lub innej sytuacji trudnej¹⁰⁴.

„Wysiłki terapeutów muszą być zintegrowane z możliwościami odbiorcy. W procesie terapeutycznym metoda biblioterapii istotne jest wszechstronne poznanie odbiorcy, jego możliwości i ograniczeń wynikających z niepełnosprawności czy choroby i umiejętność przekonania go, że książka jest przyjemnością, przygodą, radością”¹⁰⁵.

Warto zauważyć, że w długotrwałym procesie wychowania osobowego dziecka istotne jest wzbudzanie w nim ciekawości poznawczej, również poprzez literaturę. „Potrzeba kontaktów z książką u dziecka nie powstaje w sposób samorzutny, jeśli małemu dziecku nie dostarczymy żadnych zabawek, będzie ono je sobie samo sporządzać z kamyków, patyków czy otaczających je przedmiotów domowego użytku. Potrzeba zabawki, a raczej potrzeba manipulowania przedmiotami, jest bowiem u dziecka samoistna i wynika z jego naturalnego rozwoju. Nie będzie ono natomiast odczuwało braku książki, jeśli w ogóle nie będzie się z nią stykać. Potrzeba kontaktu z książką jest bowiem faktem kulturowym i musimy ją sami obudzić u dziecka w procesie jego wychowania”¹⁰⁶.

Książka może sprawić, iż w procesie usprawniania dzieci niepełnosprawnych nastąpi ewidentny wzrost poczucia własnej wartości i pojęcia o sobie. Książka bowiem warunkuje zmiany w systemie wartości małego dziecka. Dzieci charakteryzują się bardzo dynamicznym systemem wartości, zmieniającym się ciągle pod wpływem systemu rodzinnego, szkoły, grup rówieśniczych i innych. Lektura odpowiednio dobierana warunkuje zmiany w zachowaniu osób niepełnosprawnych. „Jak wnikliwie należy takie sprawy przemyśleć właśnie z pozycji chorego, wskazuje przykład z praktyki. Działo się to również na chirurgii. Znajdowała się tam szesnastoletnia dziewczyna, która odmroziła sobie obydwie nogi. Niestety, nie udało się ich uratować, toteż w celu ratowania życia okazała się konieczna amputacja obu nóg, aż do kostek. Stało się. Dziewczyna zniosła operację po bohatersku, być może ze względu na swój młody wiek nie zdawała nawet sobie w pełni sprawy z nieszczęścia, które ją spotkało. Kiedy tylko mogła już zacząć czytać, zarzuciliśmy ją optymistycznymi książkami, przy czym jedna z pierwszych był oczywiście powieść Polewoja pt. *Opowieść o prawdziwym człowieku*.

¹⁰⁴ Cf. E. Baum, *Terapia zajęciowa*, Warszawa 2009, s. 48.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 49.

¹⁰⁶ J. Papuzińska, *Czytanie domowe*, Warszawa 1975, s. 33; V. A. Łaba, *Teoretyczne i praktyczne podstawy biblioterapii w pracy z dziećmi z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim (z własnych obserwacji i doświadczeń)*, in: *Wielość obszarów we współczesnej pedagogice specjalnej*, ed. Z. Palak, D. Chmiec, A. Pawlak, Lublin 2012, s. 350.

Przecież ta książka sama się narzucała. Dziewczyna była nią oczarowana. Kiedy, kto słyszał, co mówi o tej książce i jej bohaterze Meresjewie, to odnosił wrażenie, że Jrzyna cieszy się po prostu z tego, że amputowano jej nogi i że będzie mogła dokonać czegoś podobnego, co Meresjew. Była najciężej chorą pacjentką w pokoju, ale jej optymizmu i dobrego humoru mogli pozazdrościć wszyscy pozostali”¹⁰⁷.

Biblioterapia jest szczególnie cenna w pracy nad osobowym rozwojem dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. „Biblioterapia w szkolnictwie specjalnym używana jest jako metoda wspomagająca nauczanie. Osoby z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mogą aktywnie i systematycznie uczestniczyć podczas sesji biblioterapeutycznych nie tylko przez rysowanie czy odgrywanie sztuk teatralnych, ale również przez konwersacje i gry językowe”¹⁰⁸. Biblioterapia grupowa, jak i indywidualna, mają za zadanie prowadzić do wyciszenia napięcia i agresji, a równocześnie pobudzać do aktywności i odwracać uwagę od niekorzystnych bodźców. Celem nadrzędnym tego rodzaju zajęć jest skierowany na pełne uczestnictwo w różnorodnych formach kulturalnego spędzania czasu, a zwłaszcza rozwijania zainteresowań bogatymi formami czytelnictwa. Biblioterapia tak prowadzona spełnia rolę kompensacyjną, dowartościowuje uczestników oraz ich rodziców¹⁰⁹.

Warto podkreślić, iż poznanie estetyczne opiera się nie tylko na zmysłach, ale przede wszystkim na uczuciach. Poruszająca i szczególna jakość estetyczna powoduje, iż prymat w tego rodzaju doświadczeniu już w początkowym momencie kontaktu przejmuje tzw. emocja wstępna. Emocja tego rodzaju uruchamia przeżycia estetyczne, ale również kieruje ich przebiegiem, adekwatnie do swych badawczych potrzeb włącza do współpracy instynkty, intuicje, wyobraźnię, zmysły oraz intelekt¹¹⁰.

Wydaje się, iż kwestia czytelnictwa i udziału literatury dziecięcej w wychowaniu osobowym małego dziecka jest nadal niedoceniana. Rozwój estetyczny dziecka, zwłaszcza niepełnosprawnego, musi być integralną częścią tego rozwoju w kontekście takich wymiarów, jak: rozwój biotyczny, poznawczy, motywacyjny, emocjonalno-uczuciowy, społeczny, moralny, religijny oraz duchowy. „Rozwój duchowy ogarnia różne elementy ludzkiej osobowości. Zmierza on w kierunku integracji (ale nie ujednolicenia). Podkreśla się, że

¹⁰⁷ B. Šretrová, *Praca z książką w szpitalu*, in: *Książka w służbie chorych. Biblioteka szpitalna za granicą*. Warszawa 1968, s. 39-40; V. J. Szocki, *Biblioteka w procesie rewalidacji dzieci niepełnosprawnych*, Wrocław 1985, s. 77.

¹⁰⁸ A. Łaba, *Zastosowanie biblioterapii w kształtowaniu zachowań przystosowawczych uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim*, Lublin 2011, s. 73.

¹⁰⁹ Cf. *ibidem*, s. 74-75.

¹¹⁰ Cf. J. Lach-Rosocha, *op.cit.*, s. 19.

w procesie holistycznego rozwoju duchowego można wyróżnić cztery podstawowe wymiary życia osoby ludzkiej:

- wymiar teologiczny,
- wymiar moralny.
- wymiar eklezjalny,
- wymiar psychologiczny¹¹¹.

Reasumując, należy wyraźnie podkreślić, iż biblioterapia jest znaczącym elementem pomocy małym dzieciom z normą zdrowia, jak i dzieciom z niepełnosprawnością w procesie rozwoju osobowego.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszym artykule został podjęty problem wychowawczej roli książki w procesie rozwoju osobowego małego dziecka zdrowego i niepełnosprawnego. W tym aspekcie artykuł składa się z dwóch zasadniczych części. W części pierwszej ukazana została kwestia wychowania małego dziecka poprzez książkę. Szczególnie chodzi w tym przypadku o dziecko od wieku niemowlęcego do przedszkolnego. Książka w tym wieku spełnia kilka zasadniczych funkcji, jak: funkcja wychowawcza, edukacyjna, profilaktyczna oraz terapeutyczna. Bardzo ważną rolę, zwłaszcza w przypadku dzieci chorych i niepełnosprawnych, odgrywa biblioterapia. W części drugiej naukowej refleksji został poddany problem rozwoju osobowego małego dziecka zdrowego i wymagającego pomocy biblioterapeutycznej. Ważne jest wyodrębnienie kilkunastu celów biblioterapii, m.in.: pobudzanie wyobraźni, wzbudzanie nawyku czytania, rozwój procesów poznawczych, kształtowanie postawy moralnej i społecznej czy też budowanie postawy moralnej i altruistycznej. W przypadku dzieci niepełnosprawnych książka przyczynia się do podniesienia poczucia własnej wartości i pojęcia o sobie. Należy również pamiętać, iż rozwój estetyczny warunkuje też adekwatny rozwój duchowy dzieci, co w rezultacie przyczynia się do kształtowania pełnego, osobowego rozwoju człowieka.

¹¹¹ M.Z. Stepulak, *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*, Lublin 2010, s. 220.

BIBLIOGRAFIA:

1. Baum E., *Terapia zajęciowa*, Warszawa 2009.
2. Bautsz-Sontag A., *Narracje towarzyszące – interpretujące oraz wychowawcze w procesie biblioterapeutycznym*, „Chowanna” 2013, t. 2 (41).
3. Gejgušová I., *Udział szkoły w rozwoju czytelnictwa u dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, *Pedagogika wczesnoszkolna wobec zmieniających się kontekstów społecznych*, ed. M. Magda-Adamowicz, I. Kopaczyńska, t. 1, Toruń 2014.
4. Handford O., Karolak W., *Bajka w twórczym rozwoju i arteterapii*, Łódź 2009.
5. Jaroszyński P., *Dramat życia moralnego*, Warszawa 1997.
6. Konieczna E.J., *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków 2014.
7. Lach-Rosocha J., *Przeżycie estetyczne w wychowaniu człowieka jako osoby*, in: *Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania*, ed. B. Żurkowski, Kraków 2011.
8. Lewartowicz U., *Pozalekcyjna edukacja kulturalna w teorii i praktyce*, Lublin 2015.
9. Łaba A., *Zastosowanie biblioterapii w kształtowaniu zachowań przystosowawczych uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim*, Lublin 2011.
10. Łaba A., *Teoretyczne i praktyczne podstawy biblioterapii w pracy z dziećmi z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim (z własnych obserwacji i doświadczeń)*, in: *Wielość obszarów we współczesnej pedagogice specjalnej*, ed. Z. Palak, D. Chimicz, A. Pawlak, Lublin 2012.
11. Mielnik K., *Recepcja bohatera lektury szkolnej wśród uczniów szkoły podstawowej*, in: *Problemy czytelnictwa uczniów*, ed. K. Smużniak, Legnica 1990.
12. Owczarek M., *Terapeutyczna rola baśni w nowoczesnym kształceniu wczesnoszkolnym*, in: *Edukacja wczesnoszkolna w zmieniającej się rzeczywistości*, ed. P. Mazur, E. Miterka, Chełm 2011.
13. Palak Z., Chimicz D., Pawlak A., ed., *Wielość obszarów we współczesnej pedagogice specjalnej*, Lublin 2012.
14. Papużińska J., *Czytanie domowe*, Warszawa 1975.
15. Piskorz R., *Rola książki w wychowaniu dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym*, in: *Edukacja wczesnoszkolna w zmieniającej się rzeczywistości*, ed. P. Mazur, E. Miterka, Chełm 2011.
16. Smelański M., *Charakterystyka wychowania jako procesu pedagogicznego*, „Kultura i Wychowanie” 2011, nr 1 (1).
17. Smużniak K., ed., *Problemy czytelnictwa uczniów*, Legnica 1990.
18. B. Šretrová, *Praca z książką w szpitalu*, in: *Książka w służbie chorych. Biblioteka szpitalna za granicą*. Warszawa 1968.
19. Stepulak M.Z., *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*, Lublin 2010.
20. Szocki J., *Biblioteka w procesie rewalidacji dzieci niepełnosprawnych*, Wrocław 1985.
21. Ungeheuer-Gołąb A., *Wychowanie przez sztukę w edukacji literackiej dziecka*, „Chowanna” 2011, t. 1 (36).
22. Wołosz M., *Rola szkół artystycznych w kształtowaniu środowiska kulturowego Bytomia*, „Chowanna” 2013, t. 2 (41).
23. Żurkowski B., ed., *Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania*, Kraków 2011.